

О.Л. СКРИПКА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тимірязєвська, 1

ВИВЧЕННЯ ПЕРГАНОСНОСТІ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ЯВИЩА ЕНТОМОФІЛІЇ В ІНТРОДУКОВАНИХ ВИДІВ РОДУ AMARANTHUS L.

Видам роду Amaranthus L. притаманна анемофілія, проте нами зафіксоване активне відвідування медоносною бджолою (Apis mellifera L.) A. paniculatus L., A. caudatus L., A. hypochondriacus L., A. mantegazzianus Passer., інтродукованих в Україні. В обніжжі бджіл та перзі виявлено пилок амаранту, що підтверджує перганосні властивості культивованих видів.

Амарант багатьма авторами вважається перганосною рослиною. Проте, йдеться лише про один вид природної флори — *Amaranthus retro-flexus* L. [3, 4, 5]. У зв'язку з поширенням в культурі *A. paniculatus* L., *A. caudatus* L., *A. hypochondriacus* L. та *A. mantegazzianus* Passer. важливе значення має вивчення перганосності та доведення існування явища ентомофілії у цих інтродуцентів. На площах, де зростають амаранти, формується біоценотичне угруповання, в яке включаються різні види комах, зокрема медоносна бджола (*Apis mellifera* L.). Вивчення взаємин цих двох компонентів екосистеми (амарант — бджола) було метою наших досліджень. Для амаранту, який вважається вітрозапильною рослиною, відвідування комахами є додатковим способом здійснювати перех-

ресне запилення. Він, у свою чергу, приваблює бджіл та інших комах, продукуючи велику кількість пилку.

Відомо, що близько 11% пилку для власних харчових потреб бджоли збирають з вітрозапильних дерев — таких, як береза, в'яз, бук, дуб [1]. Ці рослини відносять до перганосів. У них різностатеві квітки зібрані в окремі суцвіття. Комахи, які збирають пилок, відвідують тільки чоловічі суцвіття, тому до процесу запилення вони не причетні.

Amaranthus також має роздільностатеві квітки, проте спосіб їх розміщення у суцвітті відрізняється від виключно вітрозапильних рослин, за винятком роздільностатевих видів (*A. palmeri* S. Wats., *A. rudis* Sauer, *A. tuberculatus* (Moq.) Sauer). У останніх чоловічі квітки розташовані на окремих рослинах. Просторове розмежування, наприклад, мають жіночі та чоловічі квітки в суцвітті од-

Рис. 1. Бджола під час збору пилку на суцвітті амаранту

нодомного виду *A. spinosus* L. Маточкові квітки займають нижню половину суцвіття, а тичинкові — розміщені на верхівці. У такому випадку комахи навряд чи можуть забезпечувати контакт пилку з приймочками. Але більшість видів мають складне суцвіття, на бічних відгалуженнях якого розташовані цимоїдні парціальні суцвіття. Цимоїд *Amaranthus* є подвійним дихазієм, в основі якого, як правило, розвивається тичинкова квітка. Усі наступні розгалуження несуть маточкові квітки. Таким чином, жіночі та чоловічі квітки у суцвітті ніби "перемішані" і розташовані дуже щільно. Комахи під час збору пилку торкаються лапками квіток обох статей, при цьому відбувається перенос пилку на приймочки маточкових квіток (рис. 1).

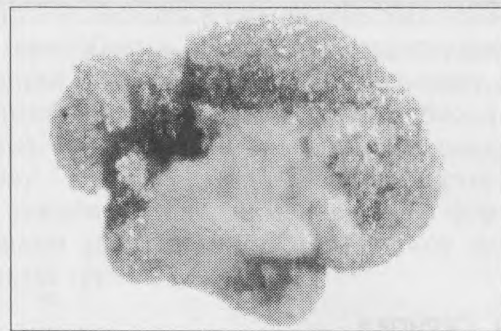
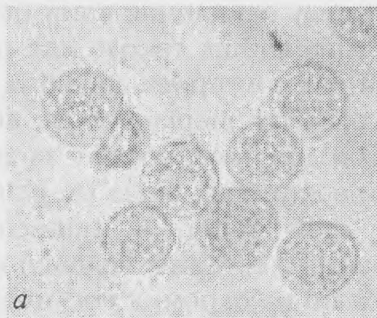

Рис. 2. Обніжжя, що складається з пилових зерен *Amaranthus* (20×)

Пилок рослин має важливе значення для бджіл, оскільки є кормом для їхніх личинок та робочих молодих комах. Протягом літа одна бджолина сім'я з'їдає 15–18 кг пилку, який є джерелом білків, жирів та мінералів. Це концентрований корм, оскільки він містить усього 20% води. Бджоли, які не їдять пилок, не здатні виділяти віск та будувати стільники [3, 5].

Амарант, що зростає в культурних посівах, продукує велику кількість пилку. Факт відвідування його суцвіть різними видами комах, найчастіше медоносною бджолою, неодноразово зафіксований нами на колекційних ділянках та у польових дослідах.

Спостереження за медоносною бджолою проводились на посівах амаранту сортів Кармін та Кремовий ранній поблизу пасіки, а також на віддалених ділянках.

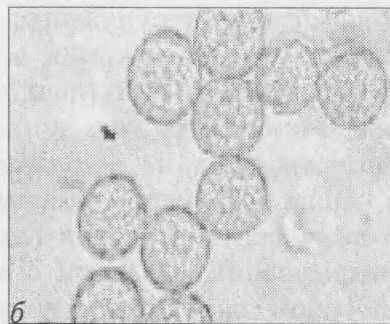

Рис. 3. Пилові зерна з пиляка *Amaranthus* × *caudatus* (а); пилові зерна з обніжжя (б) (40×)

Підрахунок комах-запилувачів здійснювали за методикою ВНДІ кормів ім. В.Р. Вільямса на ділянках 1 м впродовж 15 хвилин у різні періоди доби [6]. Для вивчення перебування бджіл на одній рослині фіксували час прильоту та відльоту комах. Обніжжя збирали за допомогою пилкоуловлювачів протягом двох годин (з 7.30 до 9.30). Проводилася ідентифікація пилку, взятого безпосередньо з лапок бджіл під час роботи на амарантах, з рослин та обніжжя бджіл. Пилок аналізували під мікроскопом шляхом приготування гліцерин-желатинових препаратів [7]. Аналіз перги здійснювали за методикою А.Н. Бурмистрова та В.А. Нікітіної [2].

Під час обліку комах, які відвідували суцвіття амаранту, було встановлено, що найбільша їх кількість спостерігається в період з 9.00 до 10.00, що збігається з часом найактивнішого цвітіння [1]. В цей період на площі 1 м² одночасно працюють 3–4 бджоли. Кожна особина працює на одній рослині в середньому 10,5 хвилини. Крім бджіл трапляються також інші представники перетинчас-

токрилих та двокрилих, перебування яких триває довше (табл. 1).

З метою підтвердження факту збору амарантового пилку бджолами були взяті зразки обніжжя безпосередньо з лапок комах під час їх роботи на посівах, а також на вході у вулик (рис. 2). Усі вони містили пилок амаранту. Багатопорові пилкові зерна з обніжжя бджіл та пиляка рослини були ідентичними (рис. 3).

Обніжжя, що складається з амарантового пилку, має темно-зелене забарвлення. Вага однієї грудочки – близько $4,4 \cdot 10^{-3}$ г. Обніжжя, зразки якого збирались біля льотків під час інтенсивного цвітіння рослин амаранту, на 30 % складалось з їх пилку. Це співвідношення зберігається при визначенні як вагової частки, так і кількості грудочок обніжжя (табл. 2).

При вивченні складу перги зразки відбирались наприкінці серпня з вуликів, розміщених поблизу посівів. Аналізуючи препарати методом мікроскопії, встановлено, що пилок амаранту становить 2,4%

Таблиця 1

Інтенсивність і періодичність відвідування суцвіть амаранту сортів Кармін та Кремовий ранній комахами на площі в 1 м², шт.

Дата обліку	Час обліку					
	9.00 – 10.00		13.00 – 14.00		17.00 – 18.00	
	Медоносна бджола	Інші комахи	Медоносна бджола	Інші комахи	Медоносна бджола	Інші комахи
23.07	8	10	1	4	0	4
24.07	8	8	1	4	0	3
27.07	9	10	1	3	0	5
28.07	7	9	1	3	0	4
29.07	8	10	1	3	0	4
30.07	8	8	1	4	0	4
31.07	6	6	0	4	0	5
Середнє	8	9	1	4	0	4

Вміст амарантового обніжжя в загальній його масі

Номер зразка обніжжя	Характеристика загальної маси обніжжя		Вміст амарантового обніжжя в загальній масі			
	вага, г	кількість, шт.	вага, г	% ваги	кількість, шт.	% кількості
1	0,4524	105,0	0,0441	9,8	10,0	9,5
2	0,5098	113,0	0,2750	53,9	57,0	50,4
3	0,4875	99,0	0,2414	49,5	54,0	54,6
4	0,4162	87,0	0,1228	29,5	21,0	24,1
5	0,4567	105,0	0,0369	8,1	11,0	10,5
6	0,1052	31,0	0,0290	27,6	8,0	25,8
Середнє	0,4046	90,0	0,1249	30,9	26,8	29,8

від загальної кількості пилкових зерен у перзі (табл. 3). Проте, залишається не визначеним увесь його обсяг, оскільки ми аналізували пергу, закладену для корму личинок, і не контролювали споживання перги ними та робочими бджолами до моменту відбору зразків.

Висновки

1. У інтродукованих видів роду *Amaranthus* L. поряд з анемофілією присутнє явище ентомофілії.

Таблиця 3

Вміст амарантового пилку в перзі

Номер зразка	Загальна кількість пилкових зерен (у полі зору), шт.	Кількість пилкових зерен амаранту (у полі зору), шт.	Вміст амарантового пилку, %
1	61,9	3,0	4,8
2	58,0	1,7	2,9
3	25,6	0,5	2,0
4	48,0	1,2	2,5
5	69,1	1,8	2,6
6	95,4	3,1	3,3
7	67,7	1,2	1,8
8	85,2	0,6	0,7
9	37,5	0,5	1,3
10	35,5	0,7	2,0
Середнє	58,4	1,4	2,4

2. Культивовані види роду *Amaranthus* L., як і представники природної флори, є перганосами.

3. Інтродуценти роду *Amaranthus* L., які входять до культурбіоценозів, є компонентом кормової бази медоносної бджоли (*Apis mellifera* L.).

1. Батлер К. Дж. Мир медоносной пчелы. — М.: Колос, 1980. — 232 с.

2. Бурмистров А.Н., Никитина В.А. Медоносные растения и их пыльца: Справочник. — М.: Росагропромиздат, 1990. — 192 с.

3. Глухов М.М. Медоносные растения. 7-е изд. — М.: Колос, 1974. — 304 с.

4. Клобукова-Алисова Е.Н. Дикорастущие полезные и вредные растения Башкирии. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1958. — Т. I. — 242 с.

5. Кулиев А.М. Задачи изучения медоносных и перганосных растений. — М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1952. — 303 с.

6. Методические указания по проведению исследований в семеноводстве многолетних трав / Под ред. Г.П. Кузнецовой. — М.: ВНИИ кормов им. В.Р. Вильямса, 1986. — 135 с.

7. Паушева З.П. Практикум по цитологии растений. — Изд. 3-е, перераб. и доп. — М.: Колос, 1980. — 304 с.

8. Чернов И.А. Амарант — физиолого-биохимические основы интродукции. — Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1992. — 89 с.

ИЗУЧЕНИЕ ПЕРГАНОСНОСТИ И
УСТАНОВЛЕНИЕ ЯВЛЕНИЯ ЭНТОМО-
ФИЛИИ У ИНТРОДУЦИРОВАННЫХ
ВИДОВ РОДА AMARANTHUS L.

Е.Л. Скрипка

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

Видам рода *Amaranthus* L. свойственна анемофилия, но нами зафиксировано активное посещение медоносной пчелой (*Apis mellifera* L.) *A. paniculatus* L., *A. caudatus* L., *A. hypochondriacus* L., *A. mantegazzianus* Passer., интродуцированных в Украине. В обножке пчел и перге обнаружена пыльца амаранта, что подтверждает перганосные свойства культивируемых видов.

STUDYING OF PRODUCER OF BEE-
BREAD AND THE PROOF OF PHENO-
MENON ENTOMOPHILOUS AT INTRO-
DUCTION SPECIES OF AMARANTHUS L.
GENUS

O.L. Skrypka

M.M. Grishko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

Species of *Amaranthus* L. genus are anemophilous plants, but we observed active attendance of honeybee (*Apis mellifera* L.) to *A. paniculatus* L., *A. caudatus* L., *A. hypochondriacus* L., *A. mantegazzianus* Passer. introduced into Ukraine. We discovered pollen of amaranth in pollen load and beebread. It defines amaranths as producer of beebread.